

duizend jaar en duizend jaar als één dag (2 Petrus 3:8). Dit duidt een wetenschappelijke aanpak bij de opbouw van deze bloemlezing. Deze wetenschappelijkheid wordt nog benadrukt door het commentaar dat bij de afzonderlijke verhalen hoort. Het geeft in een verkorte vorm veel belangrijke gegevens weer. Er worden vooral de gegevens van de vertaalde variant genoemd, met de originele titel, de plaats en datum van het afschrift, en de precieze gegevens van de publicatie. Waar mogelijk wordt ook de verteller aangegeven. Verder worden ook veel details gegeven betreffende de typologie van de afzonderlijke verhalen – de plaatsing in diverse sprookjesverzamelingen, het aantal varianten in het Nederlandse taalgebied en (waar mogelijk) in Polen, als ook folkloristische motieven en literaire bewerkingen. Met betrekking tot de secundaire literatuur beperkt zich de bewerker tot een aantal door hem gebruikte studies en verzamelingen.

De inhoud van de afzonderlijke verhalen is, zoals dat in veel gevallen bij sprookjes is, magisch. Er verschijnen veel kabouters en ridders, duivels en draken, prinsen en prinsessen op het toneel. Veel motieven worden door de Poolse lezer ook als eigen herkend, ze komen ook vaak in niet-Nederlandse sprookjes voor, wat in de opsomming van de varianten bevestigd wordt. De verhalen worden op een levendige en aantrekkelijke wijze gepresenteerd.

Baśnie niderlandzkie van Andrzej Dąbrówka zijn niet alleen een resultaat van omvangrijk en betrouwbaar (hoewel niet uitputtend) onderzoek maar tevens een mooie lectuur voor jong en oud. Een plezier om te lezen.

Małgorzata Dowłaszewicz

Karel Porteman, Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1560–1700*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2008, 1054 pp.

Een nieuw vaderland voor de muzen van Karel Porteman en Mieke B. Smits-Veldt vormt het derde deel van de grote Geschiedenis van de Nederlandse literatuur die onder auspiciën van de Nederlandse Taalunie verschijnt om aan het begin van de 21e eeuw “de stem van een hele generatie [te] laten horen”, zoals de hoofdredacteuren ervan, Arie Jan Gelderblom en Anne Marie Musschot, het in 2000 formuleerden (zie Arie Jan Gelderblom, Anne Marie Musschot, “Veranderingen in een bedding van continuïteit: de literatuurgeschiedenis in een nieuw jasje”, in: *Perspectieven voor de internationale neerlandistiek in de 21e eeuw, Handelingen Veertiende Colloquium Neerlandicum*, red. G. Elshout e.a., Woubrugge: Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, 2001, pp. 151–168, hier: p. 155).

Gelderblom en Musschot formuleerden een reeks ‘ijkpunten’ voor deze nieuwe literatuurgeschiedenis. Zij zal “liever een exemplarisch werk uitvoerig bespreken als representatief voor een tijdvak, een stroming, een genre, een manier van denken, om vervolgens andere teksten kort te vermelden binnen het opgestelde raamwerk” (*ibidem*, p. 155) waarbij de hoeveelheid citaten “gezien de beschikbare ruimte (400 tot 750 pagina’s per deel) beperkt [moet] blijven” (*ibidem*, p. 156). Er zal ook “een zeer ingrijpende herschikking van de canon” plaatsvinden, waarbij verschillende vroeger niet besproken genres, zoals vlugschriften, pamfletten en reisverhalen, hun plaats zouden krijgen (*ibidem*, p. 158). Tenslotte is het ook de bedoeling, “de hele geschiedenis van de literatuur in de Nederlanden te beschrijven” (*ibidem*, p. 162) – dat wil zeggen: de (Nederlandstalige) literatuur in zowel ‘Noord’ als ‘Zuid’.

Porteman en Smits-Veldt schrijven een ‘functionalistische’ literatuurgeschiedenis, “waarin de literatuur wordt ingebed in de veranderende samenleving [...]” (Porteman/Smits-Veldt, p. 18). Het is dus niet een literatuurgeschiedenis, waarin het werk ‘an sich’ wordt geanalyseerd. Het is echter

ook niet een positivistische benadering – deze werd lang geleden verworpen als een (te) simplistische beschrijving van de verbanden tussen de auteur en zijn werk. De ‘tekst’ staat bij Porteman en Smits-Veldt niet apart; hij staat – “wordt ingebed” – in zijn ‘context’. Soms is deze externe laag van de poëzie, het verhaal over de levensloop van een dichter, inderdaad zo belangrijk voor de auteurs dat het leven met de poëzie (mag ik zeggen: positivistisch?; ik bedoel dat geenszins negatief) worden verbonden. Een concreet voorbeeld is de beschrijving van de dood van Caspar Barlaeus: “Hoogstwaarschijnlijk had de manisch-depressieve geleerde zelfmoord gepleegd door zich te verdrinken in de put achter zijn huis. Deze vermoedelijke doodsoorzaak werd echter in de officiële lijkrede en de funeraire gedichten angstvallig verzwegen. Bekendmaking zou een verbod op een graf in gewijde grond en confiscatie van zijn bezit hebben betekend” (*ibidem*, p. 369).

Porteman en Smits-Veldt knopen bij een 15 jaar eerder gemaakte poging tot zulke inbedding (*Nederlandse literatuur. Een geschiedenis* onder hoofdredactie van M.A. Schenkeveld-van der Dussen uit 1993) aan, maar keren gedeeltelijk naar de traditie van een “verhaal [...] in samenhang” met “verbanden en continuïteit” (p. 18) terug. Anderzijds verschijnen hier uiteraard elementen van een postmodernistische benadering met “aandacht voor lezers en gebruikers” (*ibidem*, p. 19; men denkt daarbij aan de trits ‘auteur – werk – lezer’), met “multimediaal genoeg” (titel van een subhoofdstuk over de laatste decennia van de 17e eeuw, p. 716) en met een feministische blik. Deze laatste zien we bijv. in het hoofdstuk “Vrouwen in het profane literaire circuit” (pp. 778–787) of in het subhoofdstuk “In de ban van profetessen en profeten” (pp. 847–848). Interessant zijn de opmerkingen over de mystica uit Rijsel die later een buitengewoon grote invloed had uitgeoefend op het leven in de Republiek: Antoinette Bourignon. Zij werd vroeger altijd zeer negatief beoordeeld: als “hysterische doordramster”, “oplichtster” en “vrouwenhaatster” (!; p. 849). Porteman en Smits-Veldt willen haar “genueceerder” voorstellen – en toch moeten ze toegeven dat men met Bourignon niet kon uithouden (het concrete voorbeeld was Johannes Swammerdam, zie pp. 849–842).

Een opmerking in de marge: de Nederlanders zouden gewoon ‘Lille’ schrijven – Rijsel zou voor hen wat ouderwets klinken (als ze deze naam al kennen; in het Register wordt ‘Lille’ niet eens genoemd). Maar hier speelde (zeer juist) de Vlaamse geest door: in het Frans ‘Liège’ – in het Nederlands ‘Luik’, in het Frans ‘Anvers’ – in het Nederlands ‘Antwerpen’, in het Frans ‘Lille’ – *maar* in het Nederlands ‘Rijsel’.

Exemplarisch werk dat uitvoeriger wordt besproken en een door de beperkte ruimte noodzakelijk beperkte hoeveelheid citaten (van de aanvankelijk geplande 400 – 750 pagina’s tekst werden er meer dan 1000, maar dat is volledig te begrijpen; daarbij is er ook een imposante lijst van secundaire literatuur, op pp. 947–1009, aangegeven) – aan deze verwachtingen wordt in *Een nieuw vaderland voor de muzen* volledig voldaan.

De door Gelderblom en Musschot aangekondigde herschikking van de canon vindt hier uiteraard ook plaats. Om te beginnen, kennen Porteman en Smits-Veldt in ‘hun’ canon zowel een plaats toe aan dichters die “een literatuur voor velen” schrijven welke door “didactische helderheid” wordt gekenmerkt, als ook aan dichters die een literatuur voor de elite (met “duisternis”) schrijven (pp. 18–19). Men denkt daarbij onwillekeurig aan enerzijds Jacob Cats en anderzijds Constantijn Huygens, dichters die als het ware op twee literaire polen staan die (zou men kunnen zeggen) lichtjaren van elkaar afgelegen zijn. Huygens werd vroeger uiteraard als een canondichter gezien – Cats werd echter vaak afgehandeld als een ‘veelschrijver’. Hij verdient beter – in *Een nieuw vaderland voor de muzen* krijgt hij die welverdiende plaats ook.

En hoe staat het met andere auteurs? Enkele voorbeelden laten zien dat Porteman en Smits-Veldt inderdaad een ingrijpende herschikking voorstellen. Dat betreft niet alleen de ‘beroepsdichters’ maar ook personages die *per se* niet tot de poëziewereld behoorden maar die de literaire wereld van hun tijd immers duidelijk hadden beïnvloed.

Zo vinden wij hier de geleerde Antwerpenaar Johannes Goropius Becanus die in de late 16e eeuw beweerde dat het Nederlands de oudste taal van de wereld was (*d’Outs*). Autoriteiten als Justus

Lipsius hadden hem uitgelachen ('Non possum non riddere!'), maar Becanus haalde terug: „Om niet van deze taal te houden, moet je helemaal stoïcijen zijn geworden” (p. 41). En bij Porteman en Smits-Veldt lijkt hij meer plaats te hebben gekregen dan de zo belangrijke dichterjazuïet Bernardus Bahuusius. Anderzijds wordt Lipsius hier heel vaak aangeroepen – hoewel hij geen dichter was, was hij als auteur van *De Constantia* immers buitengewoon belangrijk niet alleen voor de maatschappij maar ook voor de literatuur – als een van de “geleerde poëzieliefhebbers” in Leiden (p. 120–121).

Balthasar Bekker, de auteur van *De betoverde wereld*, een boek dat zelf 230 aan hem gewijde boeken verdiende (zo K. ter Laan in *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*, Den Haag 1941; tweede druk Den Haag / Djakarta 1952, hier p. 40), krijgt bij Porteman en Smits-Veldt slechts drie zinnen (wel met de opmerking over “het geruchtmakende boek”, p. 813) – dus amper de helft van omvang van de tekst over Bekker bij G.J. van Bork en P.J. Verkruijsse in hun *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs* (De Haan-Weesp 1985, p. 64). Daartegenover krijgt de ‘Görlitzer Schusterjunge’, de Silezisch-Lausitzische filosoof Jacob Böhme, in *Een nieuw vaderland voor de muzen* heel zeker een volwaardige plaats. Door Ter Laan met slechts één zin genoemd, door Van Bork en Verkruijsse niet noemenswaardig gevonden (hij stamde immers niet uit de Lage Landen), wordt hij hier in een apart subhoofdstuk besproken. Terecht – hij was belangrijk voor de late 17e eeuw in de Republiek. Maar Boileau ook – en die krijgt niet meer dan drie zinnen commentaar (Cervantes en vooral Corneille ‘scoren’ beter).

De genoemde canonherschikking zien wij o.a. ook bij de Leuvenaar Jacob Duym, auteur van meer dan tien toneelstukken, die hij in Leiden publiceerde. Ter Laan noemt hem kort, Van Bork en Verkruijsse eveneens, Porteman en Smits-Veldt wijden aan hem aparte hoofdstukken: “Het toneel van Jacob Duym” (pp. 158–161) en “Duym in dienst van het Leids nationaal gevoel” (pp. 175–176). Er worden ook elf titels (!) van zijn werken gegeven en besproken. En een andere Zuid-Nederlandse toneelauteur, Claude de Griek, die tot nu toe weinig tot geen aandacht kreeg (“Richtte zich vooral naar het Spaans model, zij het aanvankelijk via Franse bewerkingen”, zo bij Van Bork en Verkruijsse, p. 231), wordt nu uitgebreid – met 14 titels! – besproken (Portman/Smits-Veldt, p. 451 en elders).

En één naam verdient in deze context een speciale aandacht: Six. Wij lezen hier over hem het volgende: “Geen terugkeer, maar een eerste binnenkomst in de canon krijgt de anti-idealistische zeventiende-eeuwer Jan Six van Chandelier, een bereisde drogist uit de Amsterdamse Kalverstraat met een puntige pen en een kritische blik. Zijn oeuvre is na de zeventiende eeuw helemaal uit de algemene aandacht verdwenen, en pas in de twintigste (door Van Es en later door Schenkeveld) herontdekt en als een parel herkend” (p. 158).

Bij de herschikking van de canon zullen wij eveneens kijken naar de herschikking van de tijdsgrenzen. De auteurs van het hier besproken derde deel van de nieuwe literatuurgeschiedenis geven als ‘hun’ tijdsgrenzen de jaren 1560–1700 aan. De eerste datum wordt vergezeld met de vaststelling: “De renaissance-literatuur was geboren” (p. 18). Over de tweede datum schrijven de auteurs: “Uiteraard vormt het jaar 1700 een willekeurige scheidingslijn, omdat de periode van het classicisme doorloopt tot ver in de achttiende eeuw” (p. 22). Inderdaad: bij een traditionele indeling in perioden zou het verhaal over ‘een nieuw vaderland voor de muzen’ ofwel eerder moeten stoppen ofwel nog later moeten doorgaan. André Hanou, de specialist van de Verlichting, situeert het begin van ‘zijn’ periode in 1670 en leidt haar tot in 1830 door; van de Verlichting maakt Hanou als het ware een ‘lange achttiende eeuw’. En ook Porteman en Smits-Veldt beschrijven een ‘lange zeventiende eeuw’, al onderstrepen ze daarbij uiteraard dat binnen deze periode telkens nieuwe generaties van auteurs aan het woord komen (p. 510).

Er wordt door Porteman en Smits-Veldt ook aan de ‘nieuwe genres’ aandacht geschonken. Een concreet voorbeeld daarvoor zijn de drempeldichten. Dat is zeer te loven, omdat die tot nu toe meestal over het hoofd werden gezien – en dat fenomeen (ja, *dat* woord wordt door de auteurs op p. 258 gebruikt!) laat juist de literaire ontwikkelingen zien: de persoonlijke verbindingen tussen de dichter-auteur en de dichter-op-de-drempel. Jammer genoeg is deze aandacht kort: slechts één

pagina over de drempeldichten (p. 258 en volg.) op bijna 900 pagina's tekst is niet veel (de 'broodschrijvers' verdienen bijna vier pagina's, 254–258); uit deze korte tekst krijgt men ook de indruk dat de beoordeling van de drempeldichten eerder negatief is.

Een ander genre dat hier wordt besproken, zijn de reisverhalen. Zij werden graag gelezen – hoe bloediger, hoe liever. *Nihil novi sub sole* – de mediale kant van zulke teksten was toen net als vandaag van groot belang. “Dus liefst over rampen, schipbreuken en confrontaties met kannibalen [...]” (p. 635) of over de ‘ongelukkige’ lotgevallen van het schip ‘Batavia’, “een schipbreuk die uitmondde in moord, doodslag en verkrachting” (p. 636).

‘Literatuur in Noord en Zuid’, zoals Gelderblom en Musschot het aankondigen, komt in *Een nieuw vaderland voor de muzen* volledig en compleet aan het woord. Porteman en Smits-Veldt schrijven over het probleem ‘Noord’ tegenover ‘Zuid’ het volgende: “Er zijn verschillende oplossingen mogelijk om dit probleem aan te pakken. De meest voor de hand liggende is het probleem uit de weg te gaan door deelgeschiedenissen te schrijven en/of Noord en Zuid apart te behandelen: die traditie is in Vlaanderen ontstaan omdat daar inderdaad een ‘aparte’, sterk aan de Franse cultuur gelieerde literatuur tot stand is gekomen. In de ‘grote’ literatuurgeschiedenissen – Te Winkel, Kalff, Knuvelder – werd het probleem opgelost door aparte hoofdstukken te schrijven over het Zuiden, waarbij vooral opvalt dat deze laatste wel eens het karakter kregen van een aanhangsel” (p. 163). Zij noemen dat een “appendix-functie van de Zuidelijke hoofdstukken”, zeggen dat dit procédé “de illusie wekt volledigheid na te streven en zelfs gerechtigheid te laten geschieden ten aanzien van het Zuidelijke broertje of zusje”, maar ze zijn voorstanders van een “bredere visie” met een “supra-nationale blik” (*ibidem*).

Daarom vinden we in dit deel van de nieuwe literatuurgeschiedenis zo veel Zuid-Nederlandse auteurs – Goropius Becanus, Jacob Duym en Claude de Grieck werden hier reeds genoemd, men kan nog Cornelis de Bie uit Lier toevoegen, en veel, veel anderen. Er wordt ook veel geschreven over het toneel in het Zuiden (Porteman/Smits-Veldt, p. 728) met speciale aandacht voor Antwerpen (pp. 731–738) en Brussel (pp. 739–741). Er valt zelfs de vraag “De canon voor het Zuiden?” (pp. 522–523) – maar dan is het antwoord ‘Noordelijk’: “Na 1650 ging de lang geroemde naam van Heinsius [immers een Vlaming! – S.K.] in dat discours wijken voor die van Vondel. Dé onbetwistbare voorganger bleef meer dan ooit tevoren Jacob Cats” – men dicht hier (in Vlaanderen en in Brabant) ‘catsiaans’ (p. 522). Heinsius is trouwens de grote figuur in de Nederlandse poëzie van de 17e eeuw: voor Cats was hij het grote voorbeeld (p. 308) en de jonge Huygens stuurde proeven van zijn poëzie aan hem (p. 309). Ja – vóór Heinsius was er geen Nederlandse dichter, die als het grote voorbeeld genoemd kon worden: Petrus Scriverius noemt in zijn voorrede bij de *Nederduitsche Poëmata* uit 1616 geen enkele naam. Pas in de uitgave 1636 van de gedichten van P.C. Hooft schrijft Jacob van der Burgh over Hendrik Laurenszoon Spiegel, Heinsius (jawel), Cats, Samuel Coster en – Vondel.

Aan het begin van deze recensie werd ook ‘de feministische blik’ van de auteurs van *Een nieuw vaderland voor de muzen* genoemd. Tot slot dus nog enkele woorden over de vrouwen als literatoren. Porteman en Smits-Veldt maken, zoals reeds werd vastgesteld, voor de vrouwen de deuren van hun literatuurgeschiedenis wijd open – dit in tegenstelling tot hun voorgangers. Ze schrijven in dit verband het volgende: “Vooral Knuvelder heeft, zo blijkt, er veel aan gedaan om voor vrouwen de toegang tot de literatuurgeschiedenis te barricaderen. Waarom eigenlijk? Zelfs de befaamde zeventiende-eeuwse *femina universalis* Anna Maria van Schurman zoekt men bij hem tevergeefs” (p. 157). Bij Porteman en Smits-Veldt is het dus anders: schrijvende vrouwen krijgen hier heel veel ruimte – en worden daardoor ook canoniek. De twee auteurs schrijven daarover o.a.: “Hiermee houdt de canonkwesitie natuurlijk rechtstreeks verband. Ook die canon is, zoals gezegd, immers geen natuurlijk gegeven, maar een constructie. Ze berust op afspraken, en kan dus steeds worden bijgesteld, bijvoorbeeld aan de hand van de ‘vrouwelijke’ visie of aan de hand van een nieuwe, meer uitgebreide peiling, die laat zien hoe veel méér er aan de hand was dan wat is doorgegeven naar een volgende eeuw” (p. 157).

Een nieuw vaderland voor de muzen verdient de naam van een ware literatuurencyclopedie – zo veel informatie is hier te vinden, zo veel namen en titels, en plaatsen – uit ‘Zuid’ en ‘Noord’, maar ook uit ‘Oost’ en ‘West’. Met dit laatste bedoel ik ook de hoofdstukken over de invloed van de Nederlandse literatuur in andere Europese landen – tot aan Polen, Bohemen en de ‘Denauwe’ (zoals het bij Van der Noot heette, dus aan de Donau, Porteman/Smits-Veldt, p. 872). Speciale aandacht krijgen hier de Duitse landen en Scandinavië – helaas is er minder te vinden over de invloed in Frankrijk of Italië. Men kan zich afvragen of daarbij de taal een rol zou hebben gespeeld – de Latijnstalige auteurs uit de Lage Landen werden daar wel gelezen, Nederlandstalige zeker minder.

‘Een ware literatuurencyclopedie’ is dus dit derde deel van de nieuwe Geschiedenis van de Nederlandse literatuur – en zij is onontbeerlijk voor de huidige en ook voor de volgende generatie neerlandici.

Stefan Kiedroń